

CİLT 1

GÜZ 1414/1993

SAYI 1

İSLÂMÎ
SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ

inkılāb

Uluslararası İlişkilerde İslâmî Ahlâka Doğru *

Bu çalışmanın konusu, uluslararası ilişkiler alanında ahlâkî zorunlulukların ve sınırlamaların rolünün klâsik ve modern İslâmî teori perspektiflerinden incelenmesidir. Çalışma, birbirleriyle bağlantılı üç soru üzerinde yoğunlaşmaktadır: (1) Uluslararası siyasetin gayri ahlâki anlayışı İslâmî bir çerçeve içerisinde ne dereceye kadar mümkündür? (2) Klâsik ve/veya modern İslâmî teori, egemen, bağımsız ulus-devletler üzerine kurulmuş çağdaş uluslararası sistemle ne dereceye kadar uyuşabilir? (3) Müslümanların haklı savaş, nükleer caydırıcılık ve adâletin tevzii sahalarda egemen ulus-devlet teorisiyle uyuşmasının sonuçları neler olacaktır?

Uluslararası ilişkilerde ahlâkın rolüyle ilgili olarak İslâm düşüncesinin tarihsel gelişimi ve çağdaş İslâmî perspektifler, Batılı teorilerin tarihsel gelişimi ve çağdaş Batılı perspektiflerle karşılaştırılacaktır. Bu araştırmanın amacı, hem uluslararası ilişkiler konusunda klâsik ve çağdaş İslâmî bakış açılarını eleştirel olarak değerlendirmek, hem de modern Müslüman teorisyenlerin hâlâ geniş ölçüde ihmal ettikleri haklı savaş ve nükleer caydırıcılığın ahlâkiliği ve adalet dağıtım gibi konularda sistemli olarak İslâmî bir ahlâk çerçevesi oluşturmaktır.

Teorik Tartışma

Ahlâk teorisi, uluslararası ilişkiler alanına uygulanabilir mi? Şayet uygula-

* Sohail H. Hashmi, "Toward an Islamic Ethics of International Relations: A Research Agenda," *AJISS*, Vol: 10, No: 1 (Spring 93), ss. 88-95.

nabilirse, dış politikanın yürütülmesinde hangi rolü oynayacaktır, ya da oynamalıdır?

Yakın dönem uluslararası ilişkiler teorisini Hedley Bull, uluslararası ilişkilerle ilgili Batılı anlayışların üç felsefi dayanağı olduğunu ileri sürmüştür.¹ Bu üç dayanağın herbiri kural koyucu olduğu kadar tanımlayıcıdır da. Bunların herbiri yukarıdaki sorulara farklı cevaplar vermiştir. (1) Hobbes'çu ya da "gerçekçi" paradigma, uluslararası ilişkileri bağımsız, kendine güvenen devletlerin, uluslararası kuralların ve ahlâkın olmadığı ve işbirliğine muhalif olduğu bir çevrede güç ve prestij mücadelesi yaptıkları doğal bir durum olarak tasvir eder. (2) Grot'çu ya da "uluslararası" gelenek, uluslararası ilişkileri egemen fakat ekonomik, askerî, hukuki ve siyasî açılardan kapsamlı bir karşılıklı dayanışmayla karakterize edilen bir çevrede hareket eden devletlerin mücadele alanı olarak tanımlar. Ahlâki düşüncelerin gerçekleşme ihtimali bu çevrede daha kuvvetlidir; çünkü gelişmemiş uluslararası toplumun ortak değerleri, çıkarları ve kurumları mevcuttur. (3) Kant'çı ya da "evrenselci" yaklaşım, mevcut devlet-tahakkümlü uluslararası sisteme karşı kozmopolit bir seçeneği ortaya koyar. Bu yaklaşım, devletlerin ve ulusal sınırların hiçbir ahlâki önemi olmadığını öne sürer (*per se*) ve artan evrensel karşılıklı dayanışmanın devlet yerine ferd'in ahlâki önceliği üzerine kurulmuş uluslararası bir toplum hedefinin pratik bir sonucu olarak kavranabileceğine inanır.

Bu üç gelenek, şüphesiz sadece geniş kategorileri, ya da "ideal tipleri" temsil eder. Fakat II. Dünya Savaşı sonrası, özellikle çoğunluğu Amerikalı ve İngiliz yazarlar tarafından yapılan Batılı çalışmalar, geniş ölçüde gerçekçi geleneğin hem tanımlayıcı hem de normal geçerliliğini ortaya koymuştur. Buna karşılık, günümüzdeki bazı gelişmeler uluslararası ve evrensel yaklaşımların, yani uluslararası ilişkiler teorisinde ahlâki düşüncelerin önemini yeniden kabul ettirmiştir. İlk olarak, ulaşım ve iletişimdeki hızlı teknolojik ilerlemeler, ideolojiler ve hükümetler alanında olmasa da ortak problemlerinin ve kaderlerinin farkında olarak ilk defa birleşen gerçek evrensel insanlık topluluğu idealini uygulanır kıldı. İkinci olarak, karşılıklı ekonomik bağımlılık, sadece ulusal bir plânlama ya da kendi kendine yeterliliğin tekbaşına uygulanamayacağı bir seviyeye ulaşmıştır. Üçüncü olarak, nükleer silahların gelişimi geleneksel egemen ulus-devlet kavramını temelden sarsmıştır. Günümüzde hiçbir ulus-devlet en büyük hedeflerinden birisi olan kendi halkının fizikî güvenliğini sağlamada tek başına rasyonel başarılı olmaz. Nükleer güce sahip olmayan ulusların halkları kadar nükleer güce sahip

(1) Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics [Anarşik Toplum: Dünya Siyasetinde Düzen Çalışması]*, New York: Columbia University Press, 1977, s. 24-2.

ulusların halklarının varlıklarını devam ettirebilmelerinde, nükleer güçlerin sınırlandırılması ve mantıklı bir hâle getirilmesine bağlıdır.

Bütün bu gelişmeler son yirmi yıl boyunca ahlâkî ve uluslararası ilişkilerle ilgili olarak geniş bir külliyatın ortaya çıkmasına yolaçmıştır. Buna karşılık bugüne kadar Batıda ahlâkî ve uluslararası ilişkilerle ilgili akademik söylemin büyük bir kısmı endüstrileşmiş Batı dünyası üzerinde odaklaşmıştır. Bu Batılı eğilimin içerdiği konulardan birisi ahlâkî meselelerin ve konuların, geniş ölçüde kültüre has olduğu kanısının güçlenmesidir. Yani onlar kültürel sınırlarla ilgili genellemelere meydan okurlar. Sonuç olarak ahlâkî bir çerçevenin devletler ve kültürel sınırların yalnızca mümkün olmadığı, hatta çağımızda gerekli olduğu fikrindeki Batılı teorisyenlerin temel önermesi zayıflamıştır. Gerçekte Batılı teorisyenlerin kolaylıkla itiraf edeceği gibi Batılı söylem, sadece endüstrileşmiş ülkelere has değildir. Aynı meseleler üçüncü Dünya halklarının da dikkatini çekmektedir. Bu ülkelerde yükselen entellektüel söylem sonucunda çıkmıştır. Bu araştırma uluslararası ahlâkla ilgili söylemi genişletme çabasına katkıda bulunacaktır. Bu katkı Batı tartışmasında dikkati çeken aynı meseleler, Müslüman yazarların ideolojik perspektiflerinden ele alınarak yapılacaktır.

Yaklaşık olarak Milattan sonra sekizinci ve onüçüncü yüzyıllarda gelişen klâsik İslâmî uluslararası ilişkiler teorisi, geleneksel olarak dünyayı inançlılar ve inançsızlar “bölgesi” diye bölünmüş olarak görmüşlerdir. Bu yorumlamaya göre iki kesim arasında devamlı bir düşmanlık durumu sadece İslâm orduları kesintisiz bir kutsal savaş yani cihad hareketini zaman mümkün olmuştur. Bu cihadın tek bir amacı gayr-i müslimleri İslâm’a döndürmek, ya da boyun eğdirmektir. Oryantalistler ve birçok Müslüman yazar, inanmayanlarla “karşılıklı tanıma” anlaşmaları ve müsamahalar haricinde uzlaşmanın İslâm inanışının, evrensel amaçlarının tabiatına yabancı olduğu görüşünü devam ettirmiştir.

Fakat *siyer*'in (uluslararası hukuk) prensiplerinin yüzeysel bir incelenmesi dahi, bütün bu görüşlerin yanlışlığını ortaya çıkarır. İslâm'ın dinî çekiciliği Hristiyanlığınki gibi evrensel bir özelliğe sahip olmasına rağmen, İslâm hukukunun gelişimi, yine Hristiyan teolojisine benzer şekilde gayr-i müslim devletlerle ilişki kurmanın gerçekliklerine göğüs germiş ve gerektiğinde de uyum sağlamıştır. İslâm devleti, Medine'deki ilk kuruluşundan itibaren farklı gayr-i İslâmî gruplarla ilişkiye geçmiştir. Bu ilişkilerde gayri müslimler bazen tarafsız kalıyorlar bazen de açıkça düşmanlık yapıyorlardı. Sözün kısası, İslâm tarihi Müslüman devletlerle gayr-i müslim taraflar arasında yapılan hukukî anlaşmalar ve görüşmelerle doludur.

Bu tür uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde başvuru olan *siyer* teorisinin hukuki detaylarını ahlâkî bir sistem belirlemiştir. Bu ahlâkî sistem Müslüman ve

Müslüman olmayan güçler arasındaki ilişkilerin kaçınılmaz bir savaş durumuyla değil, anarşiyle karakterize edildiği inancı üzerine kurulmuştur. Bu karışıklık durumu, ahlâkî davranışın gerçekleşmesi ihtimalini engellemez, bilâkis onun gerekliliğini arttırır. Allah'ın kainat üzerinde mutlak egemen olması bu ahlaki kuralın birinci ilkesidir. Bu ilke şu esasları belirtmiştir: (1) İnsan bir fert olarak devletin vermediği bu yüzden de geri alamayacağı hak ve dokunulmazlıklara sahiptir. (2) Bütün insanlık ortak başlangıcı ve ortak kaderinde ahlaki olarak birleşir. Bu yüzden uluslararası seviyedeki siyasi karışıklık uluslararası ilişkilerin ahlak dışılığını tesbit edemez. (3) İnsanlığın tabii çevresi bağımsız bir varlıktır. İnsanın onunla ilişkisi insan ilişkileriyle ilgili kanunları da belirleyen ilahi kanunlar tarafından şekillendirilir.

İkinci ilke, bütün Müslümanların ahlâkî ve hukukî eşitliğiyle ilgilidir. Bu kavramın siyasi türevi "ümme" terimiyle ifade edilen inananlar topluluğunun ideal olarak siyasi birliğidir. Ortaçağ Katolikliği de ümme kelimesiyle eş anlamı *civitas dei* kavramına sahiptir. Ortaçağ Kilisesi bu kavramı kullanarak Doğu Kilisesiyle uzlaşma çabasında bulunurken, Batı Kilisesinin birliğini de devam ettirmeye çalışmıştır. Buna karşılık evrensel Hristiyan topluluğu, İslâm'dan farklı olarak daima dünya ve ahiretin kurumsal ayrılığının gerilimi altında yaşamıştır. Bu gerginlik Kiliseyi kesinlikle bölecektir. İslâm bir devlet ideolojisi olarak başlamıştır; bu yüzden din ve siyaset birbirinden farklı olarak algılandığında gerginlik ortaya çıkmıştır. Bu durum ümmetin çeşitli devletlere bölünmesine nazaran daha çok göze çarpar. Hâlen devam eden tartışma aşığıda gözden geçirilecektir.

Üçüncü ilke, İslâm ümmetiyle gayri müslimler arasındaki ilişkilerin yürütülmesini düzenleyen kuralları içerir. *Jus ad bellum* (savaşların başlangıcının ve sonucunun âdilliği) ve *jus in bello* (savaş araçlarının âdilliği) ile ilgili olarak ortaçağ hukukçularının ayrıntılı olarak hazırladığı ilkeler üzerine geniş bir literatür mevcuttur. Bu hukukî külliyyatın tutarlı bir teması savaşın ahlâkî kısıtlamalar ortadan kalktığı zaman değil, sadece çeşitli ahlâkî sınırlamalar katı bir şekilde zorla uygulandığında meşrû olmasıdır. Üstelik savaş, Kur'ân ve sünnete uygun olarak Müslümanlarla gayri müslimler arasındaki anormal bir ilişki durumu olarak görülür. Diğer bir ifadeyle uluslararası çevre, Hobbes'çu savaş durumuna benzeyen terimlerle ifade edilmez; fakat ulusların karşılıklı olarak egemenliklerini onaylamaksızın var oldukları Lock'çu dünya durumuyla benzeşir. Fakat uluslararası çevre yine de yaratılış kanunlarıyla yönetilir.

Klâsik siyer teorisinin geliştiği ortaçağ döneminden sonra çok az yeni çalışma yapılmıştır. Uluslararası hukuk konusuyla uğraşan Müslüman âlimler, daha ziyade çeşitli Müslüman devletlerin karşılaştığı özel durumları rasyonelleştirme ya da savunma eğiliminde olmuşlardır. Sonuç olarak şeriatın gelişimi, tedricî ola-

rak başlangıçta Kur'ân'ın ahlâkî temelleri üzerine inşa edilen İslâmî hukuk teorisyle, daha sonraki İslâmî hukuk teorisi arasında bir bölünme olunmasına yol açmıştır. Bu süreç 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Bu zaman zarfında Avrupa'nın emperyalist tehdidi, İslâm teorisini radikal değişkelere uğrayan uluslararası gerçeklerle karşı karşıya gelmeye zorlamıştır. Bu gerçekler yabancı bir medeniyet tarafından şekillendirilmiş ve zorla kabul ettirilmiştir.

Müslümanların tepkisi, başlangıçta büyük ölçüde savunmacıydı. Müslüman düşünürler, Kur'ân'ın ahlâkî ilkeleriyle temellendirilmiş uluslararası bir İslâm teorisi oluşturacaklarına Kur'an'ın çeşitli ayetlerinin ve Peygamberin hadislerinin ya da *hulefa-i raşidîn*'in sözlerinin, Batılı uygulama ve kurumlarla gerçekte ne kadar uyumlu olduğunu belirten uzun tezler ortaya koydular. Fazlur Rahman'ın yazdığı gibi, "klâsik modernistler, İslâm toplumu için çözümlenmesini gerekli gördüğü geçici meseleler haricinde hiçbir metoda sahip değildi. Bu meseleler de tarihî olarak Batı kaynaklı"ydı.²

Durum maalesef, 20. yüzyılın ikinci yarısında da çok fazla değişmemiştir. Genel olarak ve özelde uluslararası ilişkilerde uygulanan ahlâk İslâmî ilimde entellektüel araştırma açısından en fazla ihmal edilen alanlardan birisi olmuştur. Tanımlayıcı ya da öncü bir özelliğe sahip çok az araştırma yapılmıştır.

Şeriat'ın İslâm toplumundaki yeri hakkında tartışmalar yoğun bir şekilde yapılmış olup halen devam etmektedir. Bu tartışmanın yapıldığı ortam aşırı derecede politik olduğu zaman, bu tartışmanın büyük bir kısmı ya demagogik, ya da lüzumsuz ayrıntılara sahip olma eğiliminde olmuştur. Hangi durumda olursa olsun, sonuç sıradan Müslümanın konuya yabancılaşmasına yol açmıştır. Şayet, şeriat modern İslâmî hayat ve isteklerin anlamlı bir ifadesi ise, onun özel hukûkî emirleri, Kur'ân'dan çıkarılan sistematik ahlâkî bir çerçeve içerisine esaslı bir şekilde temellendirilmelidir. Bu ahlâkî çerçeve ister istemez âdil uluslararası düzenin İslâmî kavramlarını içermelidir.

Bu araştırmanın amacı, son zamanlarda farklı ideolojik görüşteki Müslüman entellektüeller tarafından telâffuz edilen uluslararası ilişkilerdeki ahlâkî meselelere ait farklı yaklaşımları incelemektir. Bununla beraber, bu araştırmanın gayesi, yalnız mevcut İslâmî söylemi ve onun ilk dönem İslâm tarihindeki öncüllerini incelemek değil, ayrıca günümüze kadar Müslüman araştırmacılar tarafından büyük ölçüde ihmal edilen nükleer silah ve diğer kitle imha silahlarının ahlâkîliği ve adâlet tevzii gibi konulara değinerek bu tartışmaya bir katkı sağlamaktır. Di-

(2) Fazlur Rahman, *Islam and Modernity (İslâm ve Modernlik)*, Chicago: University of Chicago Press, 1982, s. 42.

ğer bir ifadeyle sadece mevcut ihtilâfların içeriğinin incelenmesi beklenmektedir; ilâveten meşrû İslâmî kaynaklara dayanan ahlâkî bir çerçeve geliştirilmesine çalışılacaktır. Bu ahlâkî çerçeve, tartışmanın parametlerini şimdiye kadar ihmal edilen meseleleri de kapsayacak şekilde genişletebilecek bir temel sağlayabilir. Herşeyden önemlisi, kitle imha silahlarının çoğalması ve Müslüman ülkeler arasındaki ekonomik refah bakımından eşitsizliğin artması gibi meseleler, artık sadece ekonomik meseleler değildir. Aksine, sadece Müslüman ülkelerin kendileri için değil, bütün uluslararası topluluk için de son öneme sahip meselelerdir.

Ana Başlıklar

Ahlâk ve Uluslararası İlişkiler. Bu giriş bölümü, uluslararası ilişkiler disiplini içindeki ahlâkî sınırlamaların önemi ve rolü üzerindeki çeşitli görüşleri ortaya çıkarmak için yazılmıştır. Uluslararası politikadaki ahlâkî kısıtlamalardan bahsetmek ne anlam ifade eder? Buradaki ahlâkî düşüncelerin anarşik bir uluslararası çevreyle alakası nedir? Bu alandaki Batı literatürü kısaca gözden geçirilecektir. Bunu yaparken, uluslararası ilişkiler siyaset bilimi disiplinin içinde ve dışında olan II. Dünya Savaşı sonrası yazarlarının çalışmalarına özel bir önem verilecektir. Batı külliyatının bu şekilde gözden geçirilişi, uluslararası ilişkilerdeki ahlâkî düşüncelerin teorik ve pratik uygunluğuyla ilgili İslâmî yaklaşımların önemi ve ayrıntılı bir olabilirliği düşüncesi için bir temel oluşturacaktır.

Uluslararası Sistem. Bu bölüm, uluslararası sistemin yapısının hesaba katılışını içerir. Bölüm, son dönem Batılı yaklaşımların modern uluslararası sistemde baş aktör olan ulus-devletin tarihî ve çağdaş rolüyle ilgili düşüncelerine kısa bir bakışla başlayacaktır; tartışma daha sonra ulus devletinin İslâmî çerçeve içindeki rolüyle ve meşrûluğuyla, yani kabul edilebilirliğiyle ilgili İslâmî bakış açıları üzerinde yoğunlaşacaktır. Yukarıda belirtildiği gibi, klâsik siyasî teşkilat teorisinin başlıca prensibi Müslüman ümmetin birliğidir. Bununla beraber teori ve uygulama bu önemli nokta üzerinde birbirlerinden farklılaşmaya başladılar. Bu farklılaşma İslâm cemaati içerisindeki siyasî bölünmelerin ortaçağ döneminde *post hoc* akademik olarak rasyonelleştirilmesine yol açmış ve ümmet kavramını manevî ve ahlâkî bir ideale indirgemıştır.

Buna karşılık bu rasyonelleştirmeler, İslâm tarihinin seyrini tehdit etmeye devam etmiştir. Mesele, Avrupa sömürgeciliğinin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa'dan kaynaklanan Müslüman ulus-devletlerin ortaya çıkmasına yol açmasıyla özel bir anlam kazanmıştır. Böylece modernist-fundamentalist bölünmesinin dikkati çeken bir özelliği ulus-devletin İslâm teorisine göre meşrûiyeti meselesi olagelmıştır. James Piscatori son çalışmasında Müslümanların, batıya

ait egemenlik, bağımsız ulus-devlet kavramlarını genellikle belli şüpheler ve kısıtlamalarla benimsediğini ileri sürmüştür.³

Bununla beraber, Piscatori'nin tezi geçerli olsa bile birleşik İslâm ümmeti kavramı manevî, ahlâkî unsurlarına indirgenmesine rağmen, İslâmcı ideolojinin günümüzdeki en önemli bölümlerinin birini oluşturur. Tek bir İslâm cemaati kavramı bir ideal olarak kalmaya devam ettiği müddetçe, ulus devlet, olsa olsa belirsiz bir meşruiyete sahip olacaktır. Bu yüzden, âdil uluslararası düzenin ya da meşrûyetin araştırılması, uluslararası ilişkilerdeki İslâmî ahlâkla ilgili herhangi bir çalışmanın ilk parçası olmalıdır.

Haklı Savaş ve Barış. Çatışma ve çatışma çözümü teorileri, uzun bir süre ahlâk ve uluslararası ilişkilerle ilgili Batılı ve İslâmî çalışmaların özünü oluşturmuştur. İslâm hakkındaki Batı literatüründe cihad kavramı, Müslümanlıkla Hristiyanlık arasındaki ortaçağ çatışmaları yüzünden, uluslararası ilişkilerle ilgili İslâm teorisinin başlıca özelliği olarak yorumlanmıştır. Son dönem Batı ilmi ve Batı dillerinde İslâmî çalışmaların yayımlanması, bu görüşü bir dereceye kadar düzeltmiştir. Bu düzeltme cihad hakkındaki hukukî görüşün farklılığını vurgulayarak ve cihad "kutsal savaştan" ayrılarak yapılmıştır. Kutsal savaş terimi Batıda kullanılmış ve modern "âdil savaş" kavramıyla tanımlanmıştır.

Bu bölümde cihadın meşrû İslâmî kaynaklardaki kökenlerine kısaca değinilecek ve bu kavramın belli başlı İslâmî hukuk okullarındaki incelenmesinin taslağı çizilecektir. Bu tartışmanın amacı, cihadın ayrıntılı bir arka planını sunmak değildir; bu iş bu çalışmanın alanını aşar ve zaten önceki âlimler tarafından ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Benim hedefim, yalnız bu kavramın kitâbî temellerini araştırmaktır. Bunu da, uluslararası ilişkilerde güç kullanımının meşrûluğunun altını çizen ahlâkî ilkeleri delil göstermek için yapıyorum. Burada, daha önceki bölümde belirtildiği gibi cihadın savaş ya da işgalle asla aynı anlama gelmediğini ileri sürülmektedir. Zaten uluslararası ilişkiler alanındaki Müslüman teorisyenlerin hemen hepsi cihadı, Müslüman ve Müslüman olmayan güçler arasındaki anormal bir ilişki olarak değerlendirirler ve cihad ilân etmenin ahlâkî kısıtlamaların geçici olarak durdurulması anlamına gelmediğini, aksine cihadın *fortiori*, ahlâkî kısıtlamaların önemini daha da arttırdığını ileri sürerler.

Tarihî tartışma, bu önemli meselenin çağdaş İslâmî tartışma bağlamında detaylı bir şekilde ele alınması için bir temel oluşturacaktır. Cihadın modern yorumu daima bu tartışma içerisinde önemli bir mesele olagelmıştır. Çeşitli yorumlar ve konular yakın zamanlarda müslüman dünya içerisinde ortaya çıkan en önemli uluslararası gelişmelerden üçü referans alınarak incelenecektir. Bu üç gelişmenin herbiri, âdil ve âdil olmayan savaş kavramları üzerindeki literatürün önemli bir kısmını oluşturur. Bu üç gelişme şunlardır: Mısır-İsrail barış anlaşma-

sı, İran-İrak savaşı ve Körfez savaşı.

Nükleer Caydırıcılık Ahlâkı ve Diğer Kitle İmha Silâhları. Nükleer silâhların yayılması ve nükleer caydırıcılık üzerine kurulmuş uluslararası güvenlik rejimi, Batı yazılarının önemli bir konusu olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bu alana ilgi, Üçüncü Dünya içerisinde de gelişmesine rağmen, aynı ahlâkî meselelerle ilgili ayrıntılı yaklaşımlar çok az olmuştur. Bütün bu konular nükleer silâhların büyük güçler için artık uzak bir mesele olması gerçeğine karşın, Müslüman devletlerin güvenlik meselelerinin çok önemli bir kısmını oluşturmalarına rağmen, İslâmî ilimde hemen hemen bütünüyle ihmal edilmiştir. Gerçekte üç müslüman ülke, Pakistan, Irak ve Libya nükleer kapasiteyi elde edebilmek için gösterdikleri çabalarla üçüncü dünyanın öncüleri olmuşlardır. Son olarak Cezayir ve İran, nükleer teknoloji ithal etmek için girişimlerde bulunmuşlardır. Bu beş ülkenin iç ve bölgesel dengesizlikleri gözönüne alındığında bu tür silahların çoğalmasıyla ortaya çıkan ahlâkî meselelerin değerlendirilmesinin akademik ilgiden daha çok şey ifade ettiği görülecektir. Mevcut körfez krizi ve İran-İrak savaşında kimyasal silahların yaygın bir şekilde kullanılması, bu durumu canlı bir şekilde ortaya koymuştur.

Bu bölümde cihad ya da âdil savaş hakkındaki çağdaş İslâmî tartışmayı, nükleer caydırıcılık ve diğer kitle imha silâhları alanına doğru genişletmek istiyorum. Nükleer, kimsiyal ya da bakteriyolojik silâhların kullanımı ya da kullanma tehdidi, İslâm dininde ahlâkî olarak savunulabilir mi? Müslüman ülkelerin bu tür silahları araması, cihadın bazı temel özellikleriyle nasıl uyuşabilir: (1) Sivillerin dokunulmazlığı, özellikle Hindistan ve Pakistan arasındaki bir nükleer çatışma durumunda, ya da İran körfezindeki bir savaşta geniş çaptaki Müslüman halkların doğrudan etkilenebileceği, ya da (2) güvenilir bir nükleer caydırıcılığı devam ettirebilmek için ayrılan kaynakların maliyeti, ve (3) tabii çevrenin tahrip olması, âdil savaş hakkındaki İslâmî söylemde dikkati çekecek şekilde belirtilmelidir.

Adâlet Tevzii. Bu son bölüm, İslâm düşüncesinde ulus-devletin meşruluğuna en önemli tehditi oluşturan meseleyi tartışmalı bir şekilde ele alacaktır. Günümüzde Müslüman dünya, yeryüzündeki hem en zengin ülkelerden bazılarına, hem de en fakir ülkelere bazılarına sahiptir. Adâlet dağıtım meselesiyle ilgilenen farklı ideolojik geçmişlere sahip Müslüman âlimler, evrensel İslâm ümmeti kavramının, ulusal öncüler vasıtasıyla sosyal adâletin ve temel insan ihtiyaçlarının sağlanmasını gerektireceği hususunda uyuşma eğilimindedirler. Günümüze kadar, refahın yaygınlaştırılması için petrol ihraç eden Müslüman ülkelere yapılan talepler, yardım programları ve fakir ülkelere daha zengin ülkelere yapılan işgücü göçleriyle azaltılmıştır. Fakat uluslararası ekonomideki değişiklikler, dün-

yanın Orta Doğu petrollerine olan ihtiyacının azalması ve petrol-ihraç eden ülkelerin deneyimli yerli işgücünü geliştirmesi, zengin ve fakir Müslüman ülkeler arasındaki ekonomik farklılığı arttırmaya devam edecektir. Bu yüzden, İslâmî zeminlerde herkesin hakkının verilmesi, Müslüman ülkelerin uluslararası siyasetlerinde gittikçe artan bir şekilde önemli bir mesele olarak ortaya çıkacaktır.

Konunun Önemi

Uluslararası ilişkilerde ahlâkın rolünün incelenmesi, analitik ve normatif bir öneme sahiptir. İlk olarak, uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde kesinlikle bir rol oynadığı hususunda, -bu rol çok ya da belirsiz olsa da? çoğu gözlemci hemfikir. Ulusal liderler, özellikle uluslararası ilişkiler alanında ahlâkî açıdan yansız olmayan siyasî kararlarla hep karşılaşmışlardır. Müslüman seçkinler de şüphesiz istisna değildir. Kaynaklarını İslâmî düşünceden alan bu seçkinler, ahlâkî temeller üzerindeki kısıtlamalar ve tehditlerin etkisi altındadırlar.

İran devriminden sonraki bütün araştırmalar, İslâm ülkelerinin iç politikasındaki "militan" ya da "yeniden dirilişi" İslâm'ın çıkarımlarına hasredilmiştir. İslâmî "dirilişin" uluslararası sistem için ifade ettiği anlamlarla ilgili çok az çalışma yapılmıştır. Fakat bu çalışmalar da, genellikle dirilişi İslâmî Fundamentalizmin Batı çıkarlarına yönelttiği tehditler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalar, çoğu kez uluslararası ilişkilerle ilgili ortaçağ İslâmî öğretilerini tekrarlamışlardır. Bu tekrarları da uluslararası ilişkilerle ilgili İslâmî kavramları sistematize etmezsiniz ve Müslüman düşünürlerin kendi aralarında konuyu yeniden yorumlama ihtiyaçlarını, ya da bu tür doktrinlerin modern çağa uygunluğunu eleştirel bir açıdan yeniden gözden geçirme teşebbüsünde bulunmaksızın yapmışlardır. Çağdaş İslâmî düşünceleri analiz eden nadir çalışmalar dahi, yeni yorumlamaları ya özür dileyici ya da ikiyüzlü olarak lekeleme eğiliminde olmuşlardır. Kısacası Batılı çalışmalardaki uluslararası ilişkilerle ilgili ahlâk araştırmaları, bütünüyle Batılı bir teşebbüs olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi, dünya halklarının önemli bir kısmının değerlerinin ve isteklerinin gözardı edilmesidir.

İkinci olarak, uluslararası ilişkiler teorisinin tamamı, bir dereceye kadar normatiftir. Teorisyenler, uluslararası ilişkilerin yapısını tanımlayarak onun nasıl yapılması gerektiği anlayışına kaçınılmaz bir katkıda bulunmuşlardır. Müslüman yazarlar, uluslararası ilişkiler tanımlamalarının ahlâkî düşüncelerden ayrıştırılamayacağı hususunda uzun mesafeler almışlardır. Fakat, günümüze kadar uluslararası ilişkilerde İslâmî bir ahlâkın sistemli bir şekilde incelenmesi söz konusu olmamıştır. Bu tür inceleme özellikle İslâm dünyasındaki mevcut dikkat çekici İslâmî ideolojilerin ışığı altında büyük bir önem taşır. Ayrıca İslâm teorisi,

modern teknolojik ve siyasî gelişmelerden bahsetmelidir. Uluslararası toplumun güçlenmesi ve devamlılığı geçerli bir hedef olarak kalacaksa, bu olgunlaşmamış toplum (Batı), bütün insanlığın farklı ahlâkî bakış açılarıyla ve istekleriyle işbirliğini genişletmeli, ya da en azından onları anlamalıdır.

Suheyl Hâşimî
Harvard Üniversitesi
Kamu Yönetimi Bölümü
Cambridge, Massachusetts

Çeviren: Murat Yörükoğulları

İnkılâb Yayınları'ndan iki kitap

Çağdaş Müslümanın Kimlik Krizi

ABDULLAH AHSEN

Çeviren: KENAN DÖNMEZ

13 x 19.5, 84 s.

*

Aydınlara Umut Çağrısı

[Rûm sûresi'nden Dersler - Alinasyon]

ALİ ŞERİATİ

Çeviren: EJDER OKUMUŞ

13 x 19.5, 93 s.